

Hemşirelik Bilim Felsefesinde Paradigmaların Önemi

The Importance of Paradigms in the Philosophy of Nursing Science

Makbule YILMAZ¹, Sema KUĞUOĞLU²

¹ Doktora Öğrencisi, İstanbul Medipol Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 0000-0001-7333-2872

² Prof. Dr., İstanbul Medipol Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği AD, İstanbul, 0000-0002-2794-1068

ÖZET

Amaç: Hemşirelik bilim felsefesinde paradigma ve paradigmaların önemini açıklamaktır.

Gereç ve Yöntem: Bu derlemede, ulusal ve uluslararası veri tabanlarındaki araştırmalardan yararlanılmıştır.

Bulgular: Paradigmaları, bir disiplinin bilgi gereksinimleri ve bu bilgiyi üretme sistemleri arasında köprü kuran mekanizmalar olarak anlıyoruz. Hemşire teorisyenlerinin metaparadigmaları, kişi, hemşire, sağlık/hastalık, çevre anahtar kavramlarıyla ilgili paylaşılan değerlere ve varsayımlara dayanır. Çeşitli paradigmalar, araştırmayı kavramsallaştırma ve yürütme yaklaşımlarında ve disiplinler bilgi inşasına katkılarında ontolojik, epistemolojik ve metodolojik farklılıklar ile karakterize edilir. Bu disipline özgü bilgi, hemşireliğin insan-çevre-sağlık/hastalık sürecine etik yaklaşımını çerçeveleyen ontolojik, epistemolojik ve metodolojik süreçlere gömülü felsefi görüşleri ortaya çıkarır. Bununla birlikte, güncel olmayan bilgi tabanı üzerinde çağdaş hemşirelik bakımına, araştırmalarına ve uygulamalarına rehberlik etmek mantıksızdır. Bu nedenle, bazı hemşirelik araştırma ve uygulama alanlarının, çağdaş hemşirelik fenomenlerine yönelik araştırmalara rehberlik etmek için hemşire bilim felsefesinde paradigmaları sürekli güncel tutmak gereklidir.

Sonuç: Literatürde çeşitli araştırmalarda kullanılan paradigmaların hemşirelik bilimi, felsefe ve paradigmaların disiplinler gelişim üzerindeki evrimini, çağdaş hemşirelik paradigmalarını ve bu disiplinler gelişime ihtiyaç duyulan kuram ve kuramcılarının teorik perspektifi netleştiren bütünleştirici stratejileri vurgulanmıştır. Sonuç olarak, hemşire bilim insanlarının, eski hemşirelik paradigmalarını yeniden yapılandırarak, hemşirelerin eğitim, bakım ve uygulamalarında çağdaş paradigmaları kullanması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bilim, Felsefe, Hemşirelik, paradigmalar

ABSTRACT

Purpose: To explain the importance of paradigms and paradigms in the philosophy of nursing science.

Materials and Methods: In this review, studies in national and international databases were used.

Results: Paradigms are mechanisms that bridge the knowledge requirements of a discipline and the systems for producing that knowledge. The metaparadigms of nursing theorists are based on shared values and assumptions about key concepts of people, environment, health/illness, and nursing. The various paradigms are characterized by ontological, epistemological, and methodological differences in their approach. Such differences shape the conceptualization, methodology and the contributions made in the construction of disciplinary knowledge. This discipline-specific knowledge reflects philosophical perspectives embedded in ontological, epistemological, and methodological processes that frame the ethical approach of nursing to the human-universe-health/disease process. However, it is unreasonable to guide contemporary nursing research and practice on an outdated knowledge base. Therefore, it is necessary to keep paradigms within philosophy of nursing sciences up to date, which will help guide research on contemporary nursing phenomena in certain nursing research and practice areas.

Conclusion: The paradigms used in various studies in the literature, nursing science, philosophy and the evolution of paradigms on disciplinary development, contemporary nursing paradigms, and the integrative strategies of theorists and theorists that need this disciplinary development are emphasized. As a result, it is suggested that nurse scientists reconstruct old nursing paradigms and use contemporary paradigms in nurses' education, care and practices.

Keywords: Science, Philosophy, Nursing, Paradigms

Sorumlu yazar:

Makbule YILMAZ, Uzman Hemşire, İstanbul Medipol Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşirelik Bölümü Doktora Programı, İstanbul, makbule.yilmaz1113@gmail.com

Başvuru/Submitted: 21.08.2022 **Kabul/Accepted:** 03.07.2023

Cite this article as: Yılmaz M, Kuğuoğlu S. Hemşirelik Bilim Felsefesinde Paradigmaların Önemi. J TOGU Heal Sci. 2024;4(1):108-119.

GİRİŞ

Hemşirelik biliminin tarihini bilmek hemşirelerin, hemşire teorisyenlerinin ve bilim adamlarının hemşirelik bilimini geliştirme yolculuğunu anlamalarını sağlar. 18. yüzyılın ortalarındaki Florence Nightingale döneminden bu yana, hemşirelik teorileri, hemşire araştırmaları ve metaparadigmalar topluma, özellikle de bilim camiasına yayınlandı. 18. yüzyılın ve 19. yüzyılın sonlarında bu tartışmalar arasında “Hemşirelik bilimi, saf bilim mi, yoksa uygulamalı bilim mi?” gibi henüz cevabı bilinmeyen pek çok ilginç sorular vardı. Bilimsel topluluk, hemşireliği bir bilim olarak kabul etse de birçok bilim insanı hemşirelik biliminin tanımını ve kapsamını tartışmaya devam etmiştir (1).

Hemşire araştırma ve uygulamaları zamanla, gelişen sağlık sistemlerine yanıt olarak, birçok yönden ilerlemiştir. Hemşireler, nicel metodolojiyi kullanmanın ötesine geçerek; nicel, nitel ve karma yöntemleri bir araya getirmişlerdir. Hemşireler, araştırma ve uygulamalarında, tıbbi temelli bakımın sağlanmasından, kanıta dayalı uygulamaya ve hemşirelik teorisi rehberli bakıma geçmişlerdir. Hemşirelik araştırma ve uygulamalarında bilimsel araştırma metodolojisini kullanarak farklı hemşirelik araştırma ve uygulama alanlarında ilerlemiştir (2).

Hemşirelik, bilim olarak algılandığında geleneksel ve bilimsel paradigma perspektifinden gelişmiştir. Hemşireliğin gelişmesi için, bilimsel bir tabanda yapılan paradigmalardan önemi vazgeçilmezdir. Paradigmalar, hemşirelik gözlemleri, kuram, kavramsal modeller ve her türlü hemşirelik felsefesinden etkilenmiştir. Hemşirelik teorisini ise bilgi oluşturma yöntemleri sağlama, evrensel disiplin geliştirme gibi paradigmalardan oluşmaktadır. Hemşirelik bilim felsefesi, klasik ve çağdaş bilimsel kaynakları bilgi birikimiyle desteklemeli ve bilgi üretimine bir paradigma önerecek şekilde uygulamalıdır. Bu makalenin amacı, hemşirelik bilimi felsefesinde paradigma ve paradigmalardan önemini açıklamaktır.

Hemşirelik Bilimi ve Felsefe

Hemşirelik, bilgi gelişiminin tarihi boyunca, hemşire bilim insanları, hemşirelik uygulamaları için gerekli içeriği geliştirme, gelişen bilim tabanında mükemmel bir disiplin olma, hemşire araştırmacıları yetiştirme ve araştırma sonuçlarını topluma yayma zorluğu gibi birçok zorluklarla karşı karşıya kalmışlardır (3).

Hemşirelik bilimi (a); “paradigmalar, çerçeveler, modeller, kuramlar ve teorilerden oluşan, tanımlanabilir, ayrı bir bilgi bütünü gelişme aşaması” olarak tanımlanır. Hemşire paradigmaları ve teorileri tarafından yönlendirilen, hemşirelik araştırma ve uygulama yöntemlerine yönelik sorgulamanın genişletilmesi yoluyla hemşirelik bilimi ilerleyecektir.

Takahashi (1997), hemşirelik bilimini (b); “insan sağlığı ile ilgili fenomenlere odaklanan benzersiz bir insan bilimi” olarak tanımlar. Hemşirelikte bilim, her insan için yaşam kalitesine odaklanır. Bir insan bilimi olarak hemşirelik bilimi, 21. yüzyılda benzersiz araştırma yöntemleriyle daha da gelişmektedir. Parse ve ark. (2000), hemşirelik biliminin tanımını ise (c); “hemşirelik çerçeveleri ve teorilerinde ifade edilen disipline özgü bilgilere dayalı olarak, topluma bir insan sağlığı hizmeti vermektir” şeklinde tanımlar. Bu disipline özgü bilgi, hemşireliğin insan-çevre-sağlık kavramlarına ilişkin etik yaklaşımını çerçeveleyen metodolojik, ontolojik, epistemolojik süreçlere gömülü, felsefi bakış açılarını ortaya çıkartır.

Bununla birlikte, bu üç tanımın ortak yönü:

- a) Hemşire paradigmaları, çerçeveleri ve teorileri hemşirelik bilgisini üretir.
- b) Hemşirelik bilimi insan bilimidir.
- c) Hemşirelik bilimi ilerlemektedir ve gelişimi hemşire bilim insanlarının araştırmaları ile zirveye ulaşacaktır (1,4,5).

Hemşireler, ontolojik ve epistemolojik bakış açılarından, gerçekliği anlamının en iyi yöntemlerini (örneğin gerçekçilik, pozitivizm ve mantıksal pozitivizm) vurgulayan, dünya görüşlerine güvenme fikrini terk etmişlerdir. Bunun yerine hemşireler, öznel yorumlarla anlaşılan çoklu gerçekliğin varlığını öne süren dünya görüşlerini kabul etmiştir. Hemşireler, hemşirelik fenomenlerinin doğasını, bu fenomenlerin her birini etkileyen ve en iyi yöntemleri ayırt etmek için gerekli olan çoğulcu bir ontolojik, epistemolojik dünya görüşünü benimsemiştir (6). Çoklu ontolojik ve epistemolojik duruşların kullanılması, hemşirelerin hemşirelik fenomenleri hakkında hem emik (içeriden bakış açısı), hem de etik (dışarıdan bakış açısı) görüşlerini keşfetmelerini sağlamıştır. Bu nedenle, epistemolojik duruşları ve yaklaşımları bütünleştiren çoğulcu bir epistemolojik yöntem, hemşirelerin etkili bakım, uygulama ve araştırmalarını kapsamlı bir şekilde yürütmesini sağlamıştır (2).

Hemşireler, bakım, araştırma, uygulama alanlarını destekleyen felsefi ve metodolojik dönüşümlerin bir sonucu olarak, bilgi tabanlarını geliştirdiler (7). Hemşirelikte bilimsel bilginin tabanlarının oluşturulması; Nasıl karar veririz? Gerçek nedir? Doğru bilginin kökenleri ve sınırları nelerdir? Bilgi mümkün müdür? Ahlakın kaynağı nedir? Sanat nedir? Güzel nedir? Birey nedir? gibi felsefe yapılmasıyla mümkündür. Hemşirelikte, felsefe varlığın özünü bilmek ister. Varlığa “nasıl” sorusunu sorar. Bununla birlikte, “nasıl biliriz” bilgisi hemşireliğin sanat yönünü, “Neyi biliriz” bilgisi ise hemşireliğin bilim yönünü gösterir. Bu bilgiler ışığında hemşirelik felsefesi, uygulama ve düşünmeye temel olarak kullanılan hemşirelikteki değerlerin ve inançların ifadelerini tanımlar (2).

Hemşirelik bilimi felsefesinde, vizyon ve algının daha eski paradigmalara doğru kayması, geleneksel ve evrimsel paradigma arasındaki boşluğu oluşturur. Kuhn (1996), “Bilimin evriminde, yeni bilgi, uyumsuz başka türden bilginin yerini almaktansa, cehaletin yerini alacaktır” demiştir. Bu nedenle, bilimsel düşüncenin evrimi, geçmiş bilimsel paradigmaları yok etmez ve çürütmez, ancak bilim adamlarının daha yüksek bir seviyeye veya bilimin büyümesine izin verir (1,8).

Hemşirelik Bilimi Felsefesinde Paradigma Kavramı

Bilim anlayışı olarak ifade edilen paradigma, bilimin ne olması gerektiği ve bilimsel bilgiye nasıl ulaşılabileceğini gösteren bir yol haritasıdır ve bir dizi varlık felsefesi (ontolojik), yöntem bilimi (metodolojik) ve bilgi felsefesi (epistemolojik)’ne dayanır. Paradigma, felsefe ve bilim tarihçisi Thomas Kuhn’a göre ise; “doğayı sorgulayarak, doğada bir ilişkiler bütünü elde etmek için gerekli tüm inançları, kuralları, değerleri, kuramsal veya deneysel araçları da kapsayan kabul görmüş bir modeldir” şeklinde tanımlanmıştır (9). Thomas Kuhn (1970), o zamanın tanınmış paradigmaları tarafından yönlendirilen, sürekli bilimsel araştırma dönemlerini (normal bilim ve problem çözme) gerektiren pozitif bir bilim tarihi önerir. Ona göre rekabet eden paradigmlar çoğu zaman kıyaslanamaz, çünkü paradigmlar gerçekliğin rekabet eden ve uzlaştırılmaz açıklamalarıdır. Bu nedenle bilim anlayışı asla tamamıyla nesnellik kavramına dayanamaz. Tüm nesnel çıkarımlar, bu çıkarımları ortaya koyan araştırmacıların ve katılımcıların öznel dünya görüşlerinden ve koşullandırmalarından nihayetinde etkilendiği için bilim öznel bakış açılarını da hesaba katmalıdır. Kuhn paradigmaları, kalıcı bir taraftar grubunu rekabet halindeki bilimsel faaliyet biçimlerinden uzaklaştırmak için yeterince emsalsiz, her türlü sorunu yeniden tanımlanmış uygulayıcılar grubunun çözmesi için bırakmaya yetecek kadar açık uçlu, teoriler ve dünya görüşleri olarak tanımlar. Mevcut paradigmların bilgisi ile çözülemeyen normal bilim bozulur. Bu nedenle, mevcut paradigmların tamamen veya kısmen yerini alacak yeni paradigmlar üretilir ve bu da bilimsel devrime yol açar. Kuhn’a göre, bilimsel devrimler ani, irrasyoneldir ve bilim adamları topluluğu tarafından kabul edilir. Kuhn'un devrimci bilimi, etkili ve faydalı paradigmları korumaya odaklanır (2,10).

Hemşire araştırmaları için kullanılan paradigmları netleştirme görevi, "paradigma", "disiplin matrisi", "araştırma geleneği" ve "dünya görüşü" terimleri arasındaki anlamsal karışıklık nedeniyle karmaşıktır. Kuhn (1970), paradigmayı bireyin algıladığı “dünya görüşü” ile eşitler (11).

Hemşirelik alanında, Fawcett tarafından ilk kez 1978 yılında ortaya atılan metaparadigma kavramı, bir disiplinin temel kavramlarını tanımlamanın bir yolu, geniş bir

bakış açısı olarak ele alınır. Hemşirelik mesleğinin metaparadiması hemşirelik disiplinin temel kavramlarını tanımlar. Hemşirelik eğitimi ve mesleki uygulamaları etkileyen dört temel metaparadigma; çevre, insan, hemşirelik ve sağlıktır. (12). Ayrıca hemşirelik eğitiminde yirmi yılı aşkın bir süredir, hemşireliğin merkezinde ana kavramlar vardır. Bunlar: sağlık, iyileştirme, şifa ve bakımdır. Watson, bakım ve iyileştirmeyi nedensel bir bağlantı içinde birleştirir ve bunlara “bakımı-iyileştirme” olarak atıfta bulunur. Newman ve meslektaşları, hemşireliğin insan sağlığı deneyiminde bakım olduğunu varsayar. Bakım ve iyileştirme ile ilgili bilgilerin insan sağlığı deneyiminde ve bütünsel hemşirelikte açıklanması, bireysel hemşirenin paradigmatik duruşundan etkilenir (13,14).

Hemşirelik Bilim Felsefesinde Paradigmaların Gelişimi

Paradigmalar, bir disiplinin bilgi gereksinimleri ve bu bilgiyi üretme sistemleri arasında köprü kuran mekanizmalardır. Bu mekanizmalar; disipline ilişkin önemli asli sorunları görmek ve yorumlamak için kullanılan merceklere (11,12,16). Tek bir paradigmaya bağlı kalmak, bir disiplin için teori geliştirme yönünü sınırlar (17).

Nightingale'den bu yana hemşirelik uygulamaları teorik bilgi edinme yöntemi ile oluşturulmuştur. Başlangıçta hemşireler, uygulama ihtiyaçlarını karşılamak için diğer disiplinlerden, teorilerden etkilenmiştir (18). Buna karşılık hemşireliğe özgü erken teorik fikirler, esas olarak klinik gözlemlerden, kişisel bilgidir ve felsefi düşünceden türetilmiştir (19). Ancak hemşireliğin profesyonel bir disiplin olarak gelişimi ve disiplinin güvenilirliğini arttırmak için daha fazla bilimsel çalışma üssünün kurulmasını gerektirmiştir. Hemşirelik için bilimsel bir temel geliştirmek ve akademik kurumlarda profesyonel statü aramak için, hemşire araştırmacılar ilk başta pozitivist paradigmayı kullanmıştır (15,20).

1. Pozitivist/ Akılcı paradigma ve Hemşirelik

Doğa biliminin pratik başarıları, toplumu anlamak için bir model olarak pozitivistin gelişmesine ilham kaynağı olmuştur. Auguste Comte, “Pozitif” felsefe terimini, metafizik düşünceyi desteklediğine inandığı “negatif” felsefeden ayırmak için kullanmıştır. Comte'un pozitivist yaklaşımı, tıpkı fizik biliminin doğal dünyanın dinamiklerini ortaya çıkarması gibi, toplumun dinamiklerini ortaya çıkarmak için bilimsel yöntemlerin kullanılmasını içermektedir (21). Kabul gören görüş olarak adlandırılan pozitivist, fiziksel dünyadaki kalıpları tanımlayan ve öngören genel soyut yasalar geliştirmek için bilimsel yöntemi kullanır. Pozitivist paradigma, katı mantık, ölçüm, hakikat, mutlak ilkeler ve öngörü kurallarına dayanan mantıksal pozitivist olarak bilinen, bir felsefeden doğmuştur (15). Pozitivistin temel özelliği hipotezlerle, sayısal verilerle, kanıtlarla ve yasalarla elde edilen bilimsel açıklamalarla ilgilenmesidir. Bununla birlikte pozitivist yaklaşım, hemşirelik araştırmalarında nesnelliği teşvik eden, kişisel ve öznel

anlamları dışlayan bir yapıya sahiptir. Pozitivist paradigma, sırayla bir disiplin tarafından evrensel olarak kabul edilen bilgi oluşturma yöntemlerini sağlar (22,23, 24).

Hemşirelikte pozitivist felsefenin gelişimi birçok hemşire kuramcılarının kullanımı ile hemşirelik bilim literatüründe sıklıkla yer almıştır. Hemşirelik disiplini, Florence Nightingale ile 19. Yüzyılın ortalarında başlamış ancak bir bilim olarak 20. yüzyılın ortalarında ortaya çıkmıştır. Daha sonra pozitivistin etkisi, Orem'in öz-bakım modeli, Hildegard Peplau'nun kişilerarası teorisi ve Roy'un adaptasyon modelinde, kavramsal modellerinde, hemşirelik tanıları ve uygulama standartları gibi araçlarda görülmüştür (15,25).

Hemşirelikte paradigma kavramıyla ilgili anlamlar, mantıksal yeterlilik, kullanılabilirlik, tutumluluk, test edilebilirlik açısından; Dorothea Orem'in "öz-bakım modeli" ve Hildegard Peplau'nun "kişilerarası teorisinin" varsayımları ve daha sonra her ikisinin de teori geliştirme kökenlerinde pozitivistin etkisi görülmektedir (26).

Hemşire liderlerin, hemşireliğin mesleki sınırlarını korumak amacıyla bakım ve uygulama alanlarında somut sonuçları nicel göstergelerle doğrulama ve kanıt temelli çalışmalarına devam etmektedir. Hemşire liderler, hemşirelik mesleğinin topluma hizmet verirken bilimsel temelli olması, bilgi birikimlerini geliştirmek ve bilimin sürekli artması gerektiğine inandıkları için postpozitivist yaklaşımın temellerinin atılmasını sağladılar.

2. Postpozitivist Paradigma ve Hemşirelik

Postpozitivist paradigmadaki uygulamalar, araştırmalar, kavramlar, değişkenler ve ampirik testler üzerinde pozitivistin etkisini sürdürür. Postpozitif paradigma, temsili örneklerden sistematik olarak toplanan ve analiz edilen verileri gerektiren hemşirelik sorularının incelenmesi, spesifik müdahaleler, klinik bilgi ve risk altındaki bireyler için, öngörücü teorileri uygun olarak değerlendirir (15,27).

Postpozitivizm, gerçekliğin hiçbir zaman tam olarak anlaşılamayacağı ve onu ölçmeye yönelik girişimlerin insan aklıyla sınırlı olduğunun anlaşılmasına tepki olarak ortaya çıkar. Kanıta dayalı hemşireliğin yükselişi, hemşirelik müdahalelerinin etkinliği hakkında sağlam kanıtlara duyulan ihtiyacın iddiasıyla, postpozitivizm kapsamına giren değerlendirme stratejilerinin benimsenmesini teşvik etmiştir. Postpozitivist, pozitivist ve eleştirel teori paradigmatları, yalnızca gerçeği ön planda tutan realizme dayanır (15).

Pozitivizm ve postpozitivizmin benzer yönleri:

- Bilim, sosyal-doğal çevredeki sebep-sonuç ilişkilerini anlamak için kullanılabilir.
- Sistematik ve deneysel gözlem, bilgi edinmenin merkezidir.
- Bilim, tarafsız olmalıdır (21).

Hemşirelik, bilim ve sanattan oluşan bir disiplin olarak tanımlanmaktadır. Hemşireliğin sanat yönünü postpozitivizm ve yorumlayıcı paradigma, bilim yönünü ise pozitivist paradigma temsil etmektedir. Hemşirelik sanatı uygulamalarında yalnızca nesnel bilginin kullanılması ve hemşire ile hasta etkisinin yok sayılması hemşireliğin hümanist felsefesine uygun olmamaktadır. Bu nedenle yeni bir değişime ihtiyaç olduğundan postpozitivist paradigmaya ek olarak üretilen ve hemşireliğin özüne daha uygun olan yorumlayıcı paradigmanın temellerinin atılması sağlanmıştır (28,29).

3. Yorumlayıcı Paradigma ve Hemşirelik

Pozitivizm ve postpozitivizme benzer şekilde yorumlayıcı paradigmanın da tarihsel kökleri antropolojidedir. Bununla birlikte, pozitivist paradigma, bu nedenle bazen anti-pozitivizm olarak bilinir. Yorumlayıcı paradigma, hakikat ve bilginin öznel olduğu kadar kültürel ve tarihsel olarak insanların deneyimlerine ve onları anlamalarına dayalı olarak konumlandığını savunur. Araştırmacılar asla kendi değerlerinden ve inançlarından tamamen ayrı olamazlar, dolayısıyla bunlar kaçınılmaz olarak verileri toplama, yorumlama ve analiz etme yöntemlerine yön verecektir (29).

Heidegger'in kendini yorumlama olarak insanın doğasına ilişkin görüşü, yorumlayıcı paradigmanın oluşmasına neden olmuştur (30). Bu paradigmada, araştırmacı ve araştırma katılımcıları arasındaki özneler-arasılık (karşılıklı tanıma) teşvik edilir ve değer verilir (27). Yorumlayıcı paradigma, yalnızca öznel olarak algılanabilen çoklu yerel ve özel gerçekliklerden oluşan bir hakikat görüşü olan rölativizme dayandığı için, ontolojik olarak diğerlerinden farklıdır. Yorumlayıcı paradigma, bireylerin eylemlerine ve başkalarının tepkilerine yükledikleri kavramların anlaşılmasını vurgular (15). Örneğin, bir hastane kurumundaki hemşire, hastalarla, personelle, ziyaretçilerle ve önceki deneyimlerle etkileşimlerinden yola çıkarak sağlanan bakıma ilişkin kendi bakış açısına ve deneyimine sahip olacak ve hemşirelik sanatını kullanacaktır.

Yorumlayıcı paradigma ve değerleri, hasta merkezli, bütüncül ve kişiselleştirilmiş bakım dahil olmak üzere hemşireliğin birçok yaklaşımı, ilkesi ve değeriyle uyumludur. Hastaların sağlıklarına, esenliklerine veya deneyimlerine anlam yükleme biçimleri hemşirelikte büyük değer taşır (29). Yorumlayıcı paradigma içinde geliştirilen hemşirelik teorilerinin örnekleri, insanların ve çevrelerinin ayrılmazlığına dayanan Parse'nin (1992) "İnsan Oluşu," benzer veya farklı kültürlerden insanlar için kültürel açıdan yetkin bakımla ilgilenen Leininger'in (1988) "Kültürlerarası Hemşireliği" ve Rogers'ın (1970) hemşireliğin temel bilimi olan, "Üniter İnsan Bilimi" örnek olarak verilebilir (3,15,31,32,33).

4. Eleştirel Sosyal Teori Paradigması ve Hemşirelik

Marx, Habermas ve Freire'nin yazılarından esinlenen eleştirel sosyal teori paradigması, feminist, taban ve özgürleştirici hareketleri içerir. Baskıya karşı koymak, gücü ve kaynakları yeniden dağıtmakla ilgilenir. Eleştirel sosyal teori, “gerçeğin” zaman içinde “gerçek” olarak kabul edilen sosyal, toplumsal, cinsiyet, politik, kültürel ve ekonomik faktörler tarafından şekillendirilen, gerçeklikler olarak kabul eder. Eleştirel teori paradigmasında, ürün değil süreç vurgulanır (34,35). Eleştirel sosyal teori paradigması, hemşirelerin sosyal kurumlarda; dilinin, iletişim gücünün ve ifade özgürlüğünün değerini vurgular.

Paradigma ile ilişkili metodolojiler, gerçekçiliğin ontolojik temellerini ve nesnellik-öznelliğin epistemolojik temellerini yansıtır. Örneğin, eleştirel sosyal teorinin araştırmacı yaklaşımı, insanların öznel olarak sorunları nasıl deneyimlediğini öğrenmek ve bu sorunları kamuya açık hale getirmek için geliştirilmiştir. Sosyal dünyayı değiştirmeye yardımcı olacak pratik bilgi, yorumlayıcı ve eleştirel teori paradigmasının ortak noktasıdır (15).

Eleştirel teori paradigmasında hemşireler, toplumun, sosyal ve politik doğasını anlama ve keşfetmede daha geniş bir uygulamaya sahiptir. Örneğin, bir hemşire, uzun süreli bir bakım evindeki kültürü öğrenmek için eleştirel teori paradigmasını kendine rehber seçebilir. Bununla birlikte, hastaların ve toplulukların deneyimleri, yalnızca hastaların kendi deneyimlerini ve algılarını keşfetmelerini ve paylaşımlarını sağlayan derinlemesine süreçler aracılığıyla keşfedilebilir ve araştırılabilir. Bu nedenle, hemşirelikte yorumlayıcı ve eleştirel teori paradigmaları hemşirelik biliminin gelişimindeki rolü çok değerlidir (29).

Yaklaşık son 20 yıldır hemşirelik araştırmalarında çoklu paradigma kullanımına geçiş önerilmiştir. Hemşirelik pozitivismi kanıt temelli uygulama ve hastalıkların bakımı da ilgi alanına girdiği için bırakamamıştır. Ancak yorumlayıcı ve eleştirel paradigma her geçen gün daha fazla kabul görmekte, hemşirelik araştırmalarında yer almaktadır.

Hemşirelik biliminin kalitesini ve uygunluğunu arttırmak için hemşirelik felsefi paradigmasının nasıl evrimleştiğini bilmek çoklu paradigma kullanımı için çok önemlidir. Çünkü her paradigmanın temel bir arka planı bulunmaktadır. Bu paradigmalar, felsefi bir bakış açısı, metodolojik seçimlerin ve araştırma tasarımların açıkça temelini oluşturmaktadır. Ayrıca, hemşire araştırmacıların, daha bilinçli ve kanıta dayalı kararlar almalarını sağlamaktadır. Bununla birlikte mevcut paradigmalar ve bunların kökenlerine/ilkelerine ilişkin temel bir anlayış, çoklu paradigma kullanımının kabulüne rehber olacaktır.

Çoklu Paradigmalar ve Hemşirelik

Hemşirelik biliminin çağdaş bir imajını çizmek için, hemşire teorisyenleri ve hemşire bilim adamları, hemşirelik biliminin kimliğini korumalıdır. Hemşire akademisyenleri,

hemşirelik biliminin geleneksel uygulamaların yerine yeni paradigmaları kullanmalıdır. Günümüzde yüksek teknoloji cihazların sağlık davranışları üzerindeki etkisi nedeniyle, hastaların kendi kendini izleme ve kendi kendini yönetme konusundaki davranışları tamamen değişmektedir. Ayrıca, hemşirelik mesleğinin ilerlemesini sağlamak için hemşirelik biliminin yeni paradigmaları sanat, bilim ve bilginin özgür bir ifadesi olmalıdır (1,36,37).

Yaklaşık son 20 yıldır hemşirelik paradigmaları teknolojinin, biyolojik biliminin, davranış biliminin, sağlık fenomeninin, toplumun, ekonominin, politikanın sağlık biliminin ve eğitimin gelişiminden etkilendiği bir gerçektir (38).

Teknolojideki gelişmeler ve değişimler hemşire liderlerin, düşünme biçimlerini ve deneyimleri etkilediği için çoklu paradigmanın oluşmasına yol açmıştır. Bu paradigmalar ise hemşirelerin; hemşirelik felsefesini, eğitimini, model, teori ve uygulamalarını etkilemektedir. Hemşireliğin meslek olarak etkilendiği bu çoklu paradigmalar; disiplin ve disiplinler derinlik paradigması, araştırma paradigması, mesleki eğitim paradigması, çok kültürlü eğitim paradigması, uzaktan eğitim paradigması, küresel eğitim paradigması, dijital dönüşüm paradigması, bilgi, sanat ve iletişim teknolojileri paradigmasıdır. Hemşire araştırmacılar, bilginin çok hızlı bir şekilde yayıldığı ortadayken, kendilerini sürekli yenileyip geliştirmelerini sağlayacak şekilde çoklu paradigmalar çerçevesinde çağa ayak uydurabilmelidirler (39).

Dijital çağda hemşirelik biliminin geleceği için; teknolojilerin yüksek performansı, hemşirelik araştırmaları ve uygulamaları, özellikle hemşirelik bilişimi üzerinde büyük etkisi olacaktır. Örneğin YouTube, sosyal medya ve elektronik sağlık kaydı (EHR) gibi web sitelerinde ve büyük veri tabanlarında üretilen büyük veriler olağanüstü bir şekilde geliştirilecektir (35). Siber uzaydaki sanal ortamlar, sanal öz bakım ve çevrimiçi bakım açısından hemşirelik disiplininde giderek daha fazla kullanılacaktır (40). Bu değişikliğin bir sonucu olarak, hemşirelik paradigmaları yeniden rafine edilmesi gerekecektir. Örneğin, eski Orem paradigmasını azaltmadan, Orem'in kişisel bakım teorisinden farklı bir öz bakım paradigmasının değişimi yer alır. Orem'in "Sanal öz bakım" teorisi, çağdaş hemşirelik teorileri için bir kavram olarak açıklanabilir (1,40).

Sanal öz bakım, sanal topluluk, siber hemşirelik, siber kültür ve kültürlerarası iletişim kavramları, hemşirelik eğitiminde mobil teknolojilerin önemi sağlık rehberliği arayanların platformundan çağdaş paradigmalar arasında kullanılır. Siber hemşirelikte uzmanlığı ifade etmenin farklı yollarının bir açıklaması olarak klavyeli kovboy, siber yardım gibi paradigmalar literatürde yer alır. Tıpkı kriminologların, sosyologların ve pedagojinin, bilgiyi uzmanlık alanlarına dahil etmek için sanal arenalardaki etkileşimler konusunda ve bunlar hakkında uzmanlık oluşturması gibi, hemşirelik araştırmacıların siber gerçekleri keşfetmesi, tanımlaması

ve izlemesi gerekir. Bu kavram ayrımında ve çevrimiçi etkileşimlerin farklı süreçlerine ilişkin araştırma ilgisinde, hemşirelik araştırmalarının salutojenik(sağlığın kaynağı) ve biyofilik(yaşam sevgisi) karakterdeki süreçlere dikkat etmesi gerektiğini kabul etmek önemlidir. Sağlık, hemşirelik/bakım ve insan gelişimine dayalı çoklu paradigmalardan keşfedilmesi ve geliştirilmesi sağlığın rehberliğini arayanlar için çok önemlidir (40,41,42).

Önümüzdeki on yılda yeni paradigmlar, hemşirelik araştırma metodolojisi önemli ölçüde yenilikçi çalışma tasarımlarına, hasta merkezli sonuç araştırması için analitik yöntemlere, karşılaştırmalı etkinlik araştırmasına, toplum temelli katılımcı araştırmaya ve sanal hemşirelik bakımına odaklanacaktır. Yüksek teknolojik cihazların kullanıcıların sağlık davranışları üzerindeki etkisi nedeniyle, hastaların kendi kendini izleme ve kendi kendini yönetme konusundaki davranışları tamamen değişecek ve çağdaş paradigmlar oluşacaktır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Hemşirelik paradigmları şu anda gelişmiş olsa da ne yazık ki hemşirelik bilimindeki bu paradigmların eksiklikleri literatürde bulundu ve temsil edildi. Bu nedenle:

- Hemşire bilim insanlarının, eski hemşirelik paradigmlarını yeniden yapılandırarak, hemşirelerin eğitim, bakım ve uygulamalarında kullanması,
- Hemşirelerin, hemşirelik disiplininin kuramsal ihtiyaçlarını dikkate alması ve felsefe, eğitim, kültür, sosyal bilimler gibi uzmanlık alanlarında yeni paradigmları (Siborgların/ avatarların varlığıyla internetin dijital çağına geçişi ile beraber ontolojik ve epistemolojik paradigmlar, sanal bakım, siber kültür, kültürlerarası iletişim, profesyonellik/bütünleşme paradigması gibi) çalışma alanlarına taşıması,
- Hemşire akademisyenlerin, eğitim-öğretim merkezli müfredat tasarımlarına daha güçlü odaklanmaya yönelik çağdaş paradigmları araştırmaları,
- Hemşirelerin bakım, uygulama ve eğitimlerinde; analiz etme, eleştirel düşünme, problem çözme becerilerini geliştirmek için çağdaş paradigmları kullanmaları, önerilmektedir.

Kurumsal ve Finansal Destek Beyanı: Bu araştırma herhangi bir kuruluş tarafından desteklenmemiştir

Çıkar Çatışması: yazarların bu çalışma için bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Yazar Katkısı: Planlama: MY, SK; Literatür Çalışması: MY, SK; Yazım: MY, SK; Dergiye Gönderme: MY

KAYNAKLAR

1. Tulyakul P, Meepring S. Revolution of nursing science in the next decade. *Global Journal of Health Science*. 2021;13(4):1-32.
2. Younas A. Examining progression and degeneration of nursing science using Imre Lakatos's methodology of scientific research programs. *Nursing Philosophy* 2021;22(2): e12342.
3. Hinshaw AS. Nursing science: The challenge to develop knowledge. *Nursing Science Quarterly*. 1989; 2(4):162-171.
4. Daly J et al. What is nursing science? An international dialogue. *Nursing Science Quarterly*. 1997;10(1): 10-13.
5. Parse RR et al. Nursing theory-guided practice: A definition. *Nursing Science Quarterly*. 2000;13(2): 177.
6. Thorne SE, Kirkham SR, Henderson A. Ideological implications of paradigm discourse. *Nursing Inquir*. 1999;6(2):123-131.
7. Salmond SW, Echevarria M. Healthcare transformation and changing roles for nursing. *Orthopedic nursing*. 2017;36(1): 12.
8. Kuhn TS. Bilimsel devrimlerin doğası ve gerekliliği, 1996.
9. Özkan HA, Akduran F. Hemşirelikte paradigmalara önemi. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*. 2014;11(2): 3-5.
10. Kuhn TS. Anomali ve bilimsel keşiflerin ortaya çıkışı, 1970.
11. Kikuchi JF. Nursing Know- Ledge And The Problem Of Worldviews. *Research And Theory For Nursing Practice*. 2003; 17(1): 7-17.
12. Lee RC, Fawcett J. The Influence Of The Metaparadigm Of Nursing On Professional Identity Development Among RN-BSN Students. *Nursing Science Quarterly*. 2012;26(1):96-98.
13. Hagedorn ME, Zahourek RP. Research Paradigms And Methods For Investigating Holistic Nursing Concerns. *Nursing Clinics Of North America*. 2007; 42(2): 335-353.
14. Newman M, Sime A, Corcoran-Perry S. The focus of the discipline of nursing. *ANS Adv Nurs Sci* 1991;14(1):1-6.
15. Weaver K, Olson JK. Understanding Paradigms Used For Nursing Research. *Journal Of Advanced Nursing*. 2006; 53(4): 459-469.
16. Duff E. Relating The Nursing Paradigm To Practice: A Teaching Strategy. *International Journal Of Nursing Education Scholarship*. 2011; 8(1).
17. Van Der Zalm JE, Bergum V. Hermeneutic-Phenomenology: Providing Living Knowledge For Nursing Practice. *Journal Of Advanced Nursing*. 2000; 31(1): 211-218.
18. Meleis AI. *Theoretical Nursing: Development & Progress*. Lippincott, Philadelphia;1997.
19. Kirkevold M. Integrative nursing research—an important strategy to further the development of nursing science and nursing practice. *Journal of advanced nursing*. 1997; 25(5):977-984.
20. Cull-Wilby BL, Pepin JI. Towards a coexistence of paradigms in nursing knowledge development. *Journal of Advanced nursing*. 1987;12(4):515-521.
21. Corry M, Porter S, Mckenna H. The Redundancy Of Positivism As A Paradigm For Nursing Research. *Nursing Philosophy*. 2018; E12230.
22. Mitchell G. Abstractions And Particulars: Learning Theory For Practice. *Nursing Science Quarterly*. 2003; 16(4): 310-314.
23. Nyatanga L. Nursing And The Philosophy Of Science. *Nurse Education Today*. 2005; 25, 670-674
24. Barrett E. What Is Nursing Science? *Nursing Science Quarterly*. 2002;15(1): 51-60.
25. Roy C, Whetsell MV, Frederick- Son K. The Roy Adaptation Model And Research. *Nursing Science Quarterly*. 2009;22(3): 209-211.

26. Comley AL. A Comparative Analysis Of Orem's Self-Care Model And Peplau's Interpersonal Theory. *Journal Of Advanced Nursing*. 1994;20(4):755-760.
27. Horsfall JM. Madness In Our Methods: Nursing Research, Scientific Epistemology. *Nursing Inquiry*. 1995; 2(1): 2-9.
28. Özdemir NGD, Ağaçdiken S. Pozitivizm ve Hemşirelik: Pozitivist Paradigmanın Hemşirelik Bilimine Etkisi. *Akdeniz Hemşirelik Dergisi*. 2022; 1(2):71-76.
29. Ryan G. Introduction to positivism, interpretivism and critical theory. *Nurse Researcher*. 2018; 25(4):14-20.
30. Holmes CA. The Politics Of Phenomenological Concepts In Nursing. *Journal Of Advanced Nursing*. 1996; 24(3): 579-587.
31. Leininger MM. Leininger's Theory Of Nursing: Cultural Care Diversity And Universality. *Nursing Science Quarterly*. 1984; 1, 152-160.
32. Parse, R. R. (1992). Human becoming: Parse's theory of nursing. *Nursing Science Quarterly*, 5(1), 3
33. Leininger MM. (Ed.). *Care: The essence of nursing and health*. Wayne State University Press, 1988.
34. Tae Sook K. Science Of Unitary Human Beings. *Nursing Science Quarterly*. 2008;21(4): 294-299.
35. Thorne SE. Ideological Impli- Cations Of Paradigm Discourse. *Nursing Inquiry*. 1999;6, 123-131.
36. Butts JB, Rich KLF. Jacqueline. The future of nursing: How important is discipline-specific knowledge? A conversation with Jacqueline Fawcett. *Nursing Science Quarterly*. 2012; 25(2): 151-154.
37. Wall ML, Carraro TE. Kuhn's revolutionary theory and its influence on the construction of nursing knowledge. *Revista Latino-Americana de Enfermagem*. 2009;17, 417-422.
38. Parse RR. Where have all the nursing theories gone? *Nursing Science Quarterly*. 2016;29(2): 101-102
39. Akince EK, Özkütük N, Orgun F. Hemşirelik Eğitimi Etkileyen Paradigmalar. *Akdeniz Hemşirelik Dergisi*. 2022; 1(1): 29-35.
40. Mill JE, Allen MN, Morrow RA. Critical Theory: Critical Methodology To Disciplinary Foundations In Nursing. *Canadian Journal Of Nursing Research*. 2001;33, 109-127.
41. Parker M. Introduction To Nursing Theory. In M. Parker (Ed.) *Nursing Theories And Nursing Practice* (Pp. 3-13). Philadelphia: PA: F.A. Davis Company 2006.
42. Çıtak G, Aksoy ÖD. Mobil Uygulamaların Ebelik Eğitiminde Kabulü. *TOGÜ Sağlık Bilimleri Dergisi*. 2023;3(1):86-93.